

ЕКОНОМІКА ОСВІТИ ТА УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ

ЕКОНОМІКА EDUKACJI I ZARZĄDZANIE OŚWIATĄ

УДК 37.014:94(477)«1991/2005»

Наталія Дічек

ORCID iD 0000-0002-2185-3630

доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України,
завідувач відділу історії та філософії освіти Інституту педагогіки,
Національна академія педагогічних наук України,
вул. Січових Стрільців, 52-Д, 04053 Київ, Україна,
n.p.dichek@gmail.com

СТРАТЕГІЯ І ТАКТИКА ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ У ГАЛУЗІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті запропоновано авторську версію історико-генетичного аналізу державної політики незалежної України у галузі загальної середньої освіти. Головним інструментом-методом став історіографічний аналіз дібраних документальних, архівних, наукових, соціологічних джерел, відрефлексованих на основі історико-генетичного підходу у сув'язі з такими методами, як системний аналіз, що дає змогу забезпечити вивчення освітньої політики в її цілісності, порівняльний підхід, покладений в основу інтерпретації змін освітньої політики.

У часовій тяглоті перших 15 років незалежності відображено розгортання державної освітньої політики щодо реформування шкільної освіти України крізь діяльність МОН України. Цілі дослідження — на підставі дискурсивного аналізу масиву документальних і наукових джерел обґрунтувати провідні стратегії і тактичні кроки, програми з їх імплементації у практику середньої школи. Обґрунтовано авторське визначення поняття «тенденція в освітній політиці держави» і його відмінності від поняття «напрямок освітньої політики»; уточнено «поняття освітня політика держави».

Доведено, що зміни стратегічних цілей в освіті є наслідком зміни політичного курсу країни. Тому перша ключова стратегія України в освіті із здобуттям суверенітету спрямовувалася на розбудову національної державності, а розвиток шкільної освіти, як і освітньої галузі у цілому, вмотивовано набув націєтворчого спрямування. Стратегія і тактичні завдання з її реалізації були проголошені у такому першому важливому документі, як «Державна національна програма «Освіта»: Україна ХХІ століття» (1993). Переважна більшість закладених у ній ідей щодо розвитку національної школи не втратили значення й донині. Хоча фінансово-економічні труднощі перехідного періоду в Україні у 1990-і роки не дали змоги реалізувати заплановані зміни, що за дослідженнями зарубіжних учених є поширеним явищем й у світовому вимірі освітніх реформ (Р. Burch (2007), N. D. Jei (2016), F. Nordin (2017), документи Європейської Комісії (2012), однак національний вектор розвитку освіти утвердився в Україні.

Розкрито формування на межі віків і прийняття наступної стратегії розвитку української освіти, утому числі і шкільної — це євроінтеграційний політичний напрям розвитку країни, а отже і її освітньої

галузі. Ця стратегія була сформульована у наступному важливому документі — Національній доктрині розвитку освіти «Україна у XXI столітті» (2001). Спроектовані напрями здійснення реформ у напрямі євроінтеграції поєднувалися з гуманістичною стратегічною лінією на розвиток людини як найвищої цінності суспільства, а науки і освіти — як рушіїв національного суспільного прогресу.

Ключові слова: державна освітня політика; євроінтеграційна освітня політика; національна школа; Україна; шкільна освіта.

© Дічек Наталія, 2020

<https://doi.org/10.28925/2226-3012.2020.9.6>

Вступ. Досягнення ефективності сучасної освіти залежить від усвідомлення на державному рівні, що освіта набуває доленосного значення для суспільства, отже потребує досліджень власного розвитку з позицій сучасної методології міждисциплінарності (Сисоєва, 2013, с. 54). Тому вважаємо актуальним історико-ретроспективне відображення й осмислення вже набутого суверенною Україною досвіду державної освітньої політики, доцільність критичного освоєння якого пояснюється, по-перше, ущільненням реального часу під впливом наростаючої динаміки економічних, соціально-політичних процесів (Мова і мовознавство, 2007, с. 339), що спричинює завдання постійної фіксації і відрефлексовування змін, їх причин і наслідків. Понад це, у деяких сучасних публікаціях з питань державної освітньої політики доби незалежності трапляються перебільшені узагальнення, неточно подані відомості, іноді порушується виклад хронології подій, що потребує фактологічно аргументованого історичного відбиття освітніх планів та їх утілення з наступним прогнозуванням можливих сценаріїв розвитку. По-друге, історична ретроспектива дає можливість створити авторську інтерпретацію (бо будь-яке історіюписання — це версія дослідника) виявлених й обґрунтованих об'єктивних і суб'єктивних чинників, рушіїв, що детермінували (і, можливо, продовжують детермінувати) соціокультурний розвиток країни та необхідність запровадження змін в освітній галузі, а також формулювати прогностичні ідеї щодо сценаріїв розвитку освіти і можливого уникнення огріхів у виборі векторів подальших змін.

Варто додати, що, як констатує американська дослідниця П. Бьорч (Burch, 2017, р. 84), в останні роки спостерігається зростання кількості досліджень, присвячених аналізу політики в освіті у широкому спектрі вивчення, однак переважна більшість концентрується довкола інституціональної теорії (системний аналіз),

яка розглядає формуючий вплив макродинамічних процесів на мікродинамічні. У такому руслі окреслив актуальні питання міжнародної освітньої політики і Н. Барнет (Burnett, 2014). Про те, що вивченню різних аспектів освітньої політики у світі приділяється багато уваги і що існує багато визначень того, що є аналізом освітньої політики пишуть З. Вієнет (Viennet, 2017) і Б. Понт, а також Н. Д. Джі (Jie, 2016, р. 1), який здійснив дискурсивний розлогий огляд наукових джерел з цієї проблеми.

Аналіз наукових досліджень у галузі освітньої політики незалежної України також засвідчує, що тлумачення суті цього суспільно-політичного феномену зазнає істотних змін, розвитку і розширення. З поміж існуючих численних визначень поняття «державна освітня політика» (Грень, 2019; Шульга, 2015) у своєму дослідженні базуємося на таких теоретичних міркуваннях:

— державна освітня політика — це «система стратегічних цілей і програмних дій державної влади з метою забезпечення функціонування та розвитку освіти» (Луговий, 2008, с. 171),

— отже, логічно стверджувати, що і цілі, і дії детермінуються законами, які ухвалює Верховна Рада України, Президент України, а їх утілення і конкретизацію у вигляді суми певних заходів покладається на органи державної влади — Кабінет міністрів «здійснює» політику, Міністерство освіти і науки України «бере участь у її визначенні» та «реалізації», а заклади освіти, органи місцевого самоврядування, інші адміністративні установи безпосередньо виконують накреслені завдання (Гальперіна, 2008, с. 623). Варто додати, що стратегічний розвиток освіти розуміємо як такий, що здійснюється згідно з виробленим державою планом досягнення певних значущих цілей.

Серед європейських тлумачень поняття послуговуємося тим, що розміщене на офіційному сайті ЮНЕСКО, де зазначено, що освітню політику у форматі стратегій розробляють національні органи управління освітою, які

також здійснюють керування ефективним здійсненням стратегій у контексті 4 цілей у сфері забезпечення стійкого розвитку, спрямованих на забезпечення інклюзивної освіти та справедливої якісної освіти і розвитку можливостей для всіх освіти протягом життя» (Education Policy and Planning, 2019).

Узагальнюючи попередні міркування у своєму дослідженні, сформулювали наступне визначення: освітня політика — це і вагомий складник більш широкої загальнодержавної політики, і *проголошена певною владою система цілей, програм, завдань діяльності органів управління освітою та освітніх інституцій, спрямована на організацію науково-методичного і впроваджувального супроводу визначеної освітньої стратегії, що відповідає певним суспільно-історичним умовам.*

Джерельний пошук і аналіз наукових студій, освітньої публіцистики переконує, що політику суверенної України у галузі освіти різнобічно досліджено. Поняттєво-категорійний апарат феномену державної освітньої політики, теоретико-методологічні підходи до її вивчення й аналізу обґрунтовували В. Гальперіна (2003), В. Журавський (2003), І. Іванюк (2006), В. Савельєв (2005; 2010), Н. Шульга (2011; 2018). Питання політики у сфері державного управління освітою висвітлено у публікаціях В. Лугового (у співавторстві з В. Андрущенко, В. Огнев'юком та ін., 2012), Н. Губерської (2015), Л. Гаєвської (2008), В. Базелюка (2014); тенденції розвитку державної освітньої політики окреслено у дослідженнях А. Вітченко (2010), В. Кременя (2003; 2015); державну стратегію розвитку вищої освіти аналізували В. Андрущенко (2003; 2014; 2016), В. Огнев'юк (2000; 2014), С. Домбровська (2014). Історико-генетичний аналіз новітньої державної політики в освіті України здійснювали Л. Прокопенко (2009), Є. Красняков (2006; 2012; 2014), І. Лікарчук (2010), Н. Дічек (2018; 2019). Стан дослідженості проблеми державної освітньої політики України у добу суверенності висвітлено Н. Шульгою (2016).

Окремо зазначимо, що філософію політики у галузі освіти розробляли В. Андрущенко (2015), В. Кремень (2002; 2012; 20013), К. Корсак (2004), М. Михальченко (2005), Ю. Терещенко (2005).

Однак, попри вже здійснені численні вагомі дослідження, питання державної політики щодо стратегічного розвитку шкільної освіти та участі в цьому процесі Міністерства освіти і науки України (далі — МОН) виокремлено

і системно не вивчалися. Тому **мета статті** — розкрити в історико-ретроспективному вимірі розгортання державної освітньої політики в шкільній галузі незалежної України у діяльності МОН України на рубежі ХХ–ХХІ ст. у контексті визначення зміни / сталості стратегій і тактики означеної діяльності. Серед завдань — узасаднення поняттєвого апарату (обґрунтування поняття «тенденція в освітній політиці держави» і його відмінності від поняття «напрямок освітньої політики»; уточнення «поняття освітня політика держави»); визначення і характеристика стратегічних (ключових) і тактичних (локальних) напрямів у шкільній політиці держави; з'ясування причин зміни державної політики щодо середньої загальної освіти у часовій тягlostі.

Зауважимо, що ця стаття є узагальненням тривалого (понад 3 роки) дослідження історії розвитку шкільної освіти в умовах незалежного існування нашої держави. Оскільки обсяг журнальної статті лімітований, а прагнемо максимально доказово і ґрунтовно викласти досліджений матеріал, то обмежуємо цю студію першими 15 роками незалежності України. У перспективі — наступна стаття-продовження.

Методи дослідження. Оскільки виконане дослідження є історико-освітнім, то головним інструментом став історіографічний аналіз дібраних документальних, архівних, наукових, соціологічних джерел з теми, відрефлексованих на основі історико-генетичного підходу у сув'язі з такими методами, як системний аналіз, що дає змогу забезпечити вивчення освітньої політики в її цілісності, порівняльний підхід, покладений в основу інтерпретації змін освітньої політики. Опис методів дослідження доповнимо поясненням деяких елементів використаного для аналізу поняттєвого апарату. Наголосимо також, що в аспекті дослідження державної освітньої політики розрізняємо суть понять «напрямок» і «тенденція», виходячи з того, що «напрямок» — це свідомо визначена і запрограмована дія (дії) для досягнення мети, а «тенденція» — це сума і свідомих дій, що є її рушіями, і неочікуваних ліній розвитку процесів на шляху досягнення мети, які можуть розширювати суть напрямку, а можуть показати його невваженість або й хибність, тому напрям як планований рух завжди має позитивну конотацію, а тенденції можуть виявлятися (бо є вплив неочікуваних чинників, причин) і як позитивні, і як негативні.

Осягнення стратегій, тактичних планів їх реалізації, тенденцій розвитку, у нашому випадку політики держави і освіти, у певний відтинок історичного часу підпорядковується принципу каузальності і дає підстави для визначення стійких і швидкозмінних стратегій.

Період національної освітньої самоідентифікації. Проведені раніше дослідження дають підстави аргументувати, що вже у перше десятиліття незалежності України, точніше у перші 5 його років, було накреслено стратегічні напрями розвитку шкільної галузі освіти, які залишають актуальними донині (Дічек, 2019 а). До них відносимо:

- утвердження національно орієнтованого розвитку освіти;

- переорієнтацію навчання і виховання в школі на особистість дитини — проголошення особистісно орієнтованої парадигми освіти на заміну знаннєвій парадигмі освіти;

- проголошення широкої гуманізації і демократизації шкільної освіти, у руслі чого розпочалася психологізація освітнього процесу, урізноманітнення мережі середніх закладів освіти і форм навчання, поступова децентралізація її управління.

Аргументування цих міркувань викладено у кількох публікаціях (Дічек, 2019 а; 2019 б). Тому обмежимося лише стислою характеристикою тактичних кроків з утілення в життя державної політики у перше десятиріччя, щоб перейти до обґрунтування стратегії і тактики шкільної освітньої політики у 2000–2005 рр.

Нині можна констатувати, що на рубіж віків Україна вийшла зі сформованою національно орієнтованою системою шкільної освіти. Перше десятиліття незалежного буття у Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні (2016) схарактеризовано як період національної освітньої самоідентифікації, який «завершився остаточною дезінтеграцією української освіти з пострадянським освітнім простором, створенням національного освітнього законодавства» (Кремень, 2016, с. 7).

Вище зазначені стратегії розвитку державної шкільної політики реалізовувалися у вирішенні таких тактичних завдань, як: забезпечення особистісно орієнтованого всебічного розвитку школярів, їхніх здібностей і обдарувань, про що проголошувалося у першому за доби незалежності освітньо-політичному стратегічному документі — «Державна національна програма «Освіта»: Україна ХХІ століття» (далі — Програма) (1993, с. 2), прийнятому за міністра освіти П. Таланчука;

оновлення змісту навчання й узгодження його із запитами особистості й новими потребами українського суспільства. За міністра освіти М. Згуровського розпочалася концептуалізація деяких навчальних предметів, а також такі нові тактики щодо зміни змісту шкільної освіти, як розроблення інваріантної базисної та варіативної частини навчального плану, шляхів забезпечення на різних ступенях навчання рівневої та профільної диференціації навчання на основі базового змісту освіти, модульного принципу добору змісту, різнорівневих програми для навчальних закладів різного типу.

Було започатковано повномасштабне українське підручникотворення.

Стратегічний вектор гуманізації виявився у тактиці значного посилення уваги з боку держави до питань, пов'язаних із задоволенням освітніх потреб дітей з психофізичними вадами, обдарованих дітей, дітей, які зазнали життєвих труднощів внаслідок чорнобильської катастрофи (Інформ. зб., 1997, № 24 с. 4–6); розроблення проекту Закону «Про права дитини» (Інформ. зб., 1993, № 14, с. 30).

У подальшому, у діяльності всіх міністрів-наступників (Інформ. зб., 1996, № 17–18) тактичний вектор на «розвиток інтелекту, пізнавальної діяльності та творчих здібностей, самовизначення у майбутній професії» (Інформ. зб., 1991, № 6, с. 13) набув виміру освітньої стратегії.

Розпочата за П. Таланчука гуманістична тактична тенденція щодо узasadнення індивідуального навчання в системі загальної середньої освіти сприяла поглибленню стратегії гуманізації — «переорієнтації навчання і виховання в школі на особистість дитини» (Інформ. зб., 1992, № 17–18), одержала розвиток у діяльності його наступників і поступово набувала значення окремої стратегічної тенденції.

Тактичною спробою підняти соціальну важливість учительської професії вважаємо започаткування Міністерством у 1995 р. всеукраїнського конкурсу «Учитель року» (Інформ. зб., 1995, № 24), затвердження цільової комплексної програми «Вчитель» (Інформ. зб., 1997, № 11).

А от тактика щодо гуманітаризації шкільного навчання, теж проголошена у Програмі (1993), не виправдала себе, бо її реалізація корелювала з суттєвим зниженням уваги до якості природничо-математичної шкільної освіти, що стало приводом для поступового зменшення уваги до питань гуманітаризації і їх поступового зникнення з освітніх документів держави.

До прикладу, 2010 р. розпорядженням КМ України від 27.08.2010 № 1720-р було схвалено Концепцію цільової соціальної програми підвищення якості шкільної природничо-математичної освіти на період до 2015 р. У преамбулі з-поміж низки причин незадовільного рівня цієї освіти зазначалася «недосконалість змісту шкільної освіти внаслідок невизначеності пріоритетних напрямів навчання», а доказом існування проблеми слугували результати участі учнів 4-х і 8-х класів у міжнародних порівняльних дослідженнях якості шкільної природничо-математичної освіти, а також результати виконання випускниками завдань ЗНО (Розпорядження КМ України, 2010).

Серед тактичних, але кардинально нових освітніх трансформацій у галузі середньої освіти слушно виокремити започаткування 1993 р. експерименту з прийому випускників школи на перший курс вищих навчальних закладів за результатами тестування за 60-бальною шкалою оцінювання (Інформ. зб., 1994, № 8, с. 3–5.), що спрямовувався на гуманізацію і в шкільній, і у вищій освіті, оскільки підвищував можливості рівного доступу до освіти і сприяв подоланню корупції у процедурі прийомних іспитів. За результатами експерименту колегія Міністерства освіти України затвердила (1994) Положення про порядок проведення тестування із загальноосвітніх дисциплін, яке замінювало випускні іспити (Інформ. зб., 1994, № 8). Однак, унаслідок розгортання кризових матеріально-економічних явищ, що супроводжували суспільні трансформації у тогочасній Україні, таке перспективне нововведення не було ретельно підготовлено для впровадження. Проте воно відіграло позитивну роль і як спроба практичної гуманізації шкільного навчання, посилення індивідуального підходу до учнів, і як революційна спроба введення змін в освітню галузь. І хоча наступник П. Таланчука міністр освіти України М. Згуровський вже у 1995 р. скасував тестування у випускних класах середніх загальноосвітніх шкіл як «не підготовлене» (Інформ. зб., 1995, № 4). Але вже наступник М. Згуровського міністр освіти В. Кремень у 2000 р. знову підняв питання проведення тестування й у 2002 р. у кількох школах розпочали апробувати тестування як оцінювання здобутих знань (Інформ. зб., 2002, № 4). Згодом, у 2005–2009 рр. у трансформованому й доопрацьованому вигляді, як ЗНО, система такого оцінювання навчальних досягнень таки остаточно утвердилася в українській освіті.

Історія із запровадженням в незалежній Україні ЗНО засвідчує, як важлива тактична ідея, висунута за міністра П. Таланчука (1993), зазнавши невдачі, але зберігаючи гуманістичний потенціал, була втілена у пілотних проектах за міністра В. Кременя (2002–2003), доопрацьована вже за міністра С. Ніколаєнка (2006–2007) і остаточно набула канонічного статусу за міністра І. Вакарчука (2008). У контексті питання проведення ЗНО знань випускників загальноосвітніх шкіл у формі тестування, результати якого є підставою для зарахування до закладів вищої освіти, то за соціологічним опитуванням громадської думки українців у 2019 р. позитивне ставлення до цього освітнього нововведення засвідчили понад 56 % опитаних, а серед представників родин, чії діти у 2018 р. проходили ЗНО, кількість позитивних відповідей сягнула 60,7 %, а негативні відповіді не перевищували 20 % (Слюсаревський та ін., 2019, с. 143).

Повертаючись наприкінці 1990-х років, підсумуємо: якщо про теоретичний, дидактико-методичний аспекти реалізації проголошених освітніх стратегій держави у шкільній галузі є підстави казати як про успішно втілювані у шкільну практику, то проголошена у Програмі державна стратегія на «надання освіти пріоритетного статусу» не була підтверджена належним фінансуванням. У перші роки незалежності в країні відбувалося наростання суспільно-економічної кризи, що позначалося й на освітній сфері (Шульга, 2015). Водночас наголосимо, що не лише в Україні «економічні аргументи домінують у визначенні освітньої політики», це констатовано й у 2012 р. у доповіді Європейської комісії (Nordin et al., 2016, p. 8).

Під знаком євроінтеграції і викликів глобалізації. На межі XXI ст. в освітній політиці держави сформувалася нова стратегічна лінія — євроінтеграційний вектор розвитку реформ, базований на освітньо-філософській концепції людиноцентризму.

Слід наголосити, що державотворення в Україні збіглося в часі з наростанням глобалізаційних процесів, швидкою змінюваністю чинників впливу на життя окремої людини і країни в цілому. Україна вибирала свій шлях в умовах розвитку глобального інформаційного суспільства і визначила євроінтеграцію головним напрямом змін й у зовнішній, і у внутрішній політиці реформ, у тому числі й освітніх. Розуміння невідворотності глобальних змін і необхідності відповідати на них знайшло відображення у прийнятому 1999 р. Законі України

«Про загальну середню освіту» (1999 р.), де було закладено нові тактичні кроки з реформування шкільної освіти на основі розроблення державних стандартів освіти, суттєве оновлення її змісту та функцій (Закон). За Законом державний стандарт набув статусу замовлення державою певного рівня підготовки учнів і механізму досягнення на всій території країни рівного доступу дітей до якісної шкільної освіти. Уперше в державні стандарти і відповідні програми було введено узгоджене з європейськими реаліями поняття «компетентнісного підходу» у визначенні навчальних досягнень (предметних і ключових), здійснено їх розмежування за змістом і рівнями» (Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні, 2016, с. 7). Важливим кроком стала реальна варіативність навчальних програм і підручників.

Ключові положення Закону набули розвитку у розробленій МОН України у співпраці з Академією педагогічних наук України «Концепції загальної середньої освіти (12-річна школа)» (за свідченням активного учасника освітніх реформ академіка О. Савченко, професійне й громадське обговорення концепції широко здійснювалося протягом 2000 – 2001 рр.).

Офіційне закріплення схвалених положень «Концепції» знайшло вияв у наступному стратегічному за суттю освітньому документі незалежної України — у Національній доктрині розвитку освіти «Україна у XXI столітті», спроектованій за очільництва команди міністра В. Кременя (Інформ. зб., 2000, № 21), який обіймав посаду з грудня 1999 р. по лютий 2005 р. Остаточну редакцію Доктрини було доопрацьовано «зусиллями десятків тисяч освітян, науковців, практичних політиків, діячів науки і культури, пересічних громадян, які надсилали свої пропозиції, брали участь в дискусіях і обговореннях її проекту» (Андрущенко, 2014), схвалено делегатами II з'їзду працівників освіти України (2001 р.), затверджено указом Президента України (2002).

Як узагальнив один з учасників її створення академік-філософ В. Андрущенко: «Доктрина орієнтує на становлення інформаційного суспільства, перманентного оновлення і актуалізації знання у світовому глобалізаційному просторі. Принциповими в ній є положення про необхідність забезпечення всяк і кожному рівного доступу до якісної освіти; утвердження новітніх інформаційних педагогічних техно-

логій; впровадження мовних стратегій освіти; демократизація освіти і її адаптація до ринкових перетворень; підвищення конкурентноздатності у світовому освітньому просторі; вона спрямовується на утвердження національних інтересів, має здійснюватися впродовж життя, відповідати потребам особистості і суспільства, які постійно змінюються» (Андрущенко, 2014). Зміст зазначеного документу «за свідченням міжнародних експертів відповідав сучасним і перспективним європейським і світовим освітянським стандартам, провідними тенденціям їх розвитку» (там само), разом з тим В. Андрущенко об'єктивував і низку труднощів на шляху реалізації Доктрини, і насамперед неналежне передбачене фінансування, бо воно скоріше «консервує її, а ніж спонукає до розвитку». Учений наголосив, що у Доктрині відображено оновлений «курс розвитку освіти в контексті постсоціалістичних перетворень».

А сучасна дослідниця Н. Шульга (2015) необхідність розроблення і прийняття Доктрини пояснює тим, що оскільки в стратегічній за задекларованими намірами Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття») на жаль не було «продумано основні механізми і способи досягнення запланованих цілей і не враховано реалій тогочасного українського суспільства» (с. 90), то виникла потреба у радикальній модернізації галузі, бо, як констатовалося у рішенні колегії МОН України №2/1-2 від 17.08.2000, прийнятому у контексті Послання Президента України Л. Кучми до Верховної Ради України, «обсяг і складність проблем у становленні й розвитку національної освіти значно перевищував позитивні зрушення ... не вдалося задіяти економічні механізми стимулювання розвитку освіти» (Інформ. зб., 2000, № 21, с. 4–5). Тому визріла потреба у розробленні наступного документу стратегічного масштабу для наближення освітньої політики до нових конкретних умов (Інформ. зб., 2000, № 21, с. 5).

Ми ж наголосимо на тому, що у Доктрині розвиток освіти і науки було визнано «стратегічним ресурсом подолання кризових процесів, поліпшення людського життя, забезпечення національних інтересів, зміцнення конкурентоспроможності Української держави на міжнародній арені» (Доктрина, 2001, с. 1).

У виступі на II з'їзді працівників освіти України міністр В. Кремень визначив низку найважливіших тактичних завдань щодо втілення в життя накреслених стратегічних орі-

ентирів майбутнього розвитку середньої освіти у дусі «особистісної орієнтації освіти», узгодженої з формуванням у дітей та молоді національних і загальнолюдських цінностей. Порушив питання нагальної інформатизації освіти і комп'ютеризації школи, що розглядав не лише як засіб оволодіння учнями комп'ютерною грамотністю, яка стає обов'язковою в інформаційному суспільстві, а й убачав у потенціалі цього засобу навчання «здійснення споконвічної мрії педагогів щодо індивідуалізації навчання» (Кремень, 2001, с. 12), тобто розширення можливостей реалізації індивідуального підходу до здобувачів освіти. Не можемо не відмітити й те, що вже у 2001 р. у доповіді міністр висунув ідею про необхідність розвитку при звичайних загальноосвітніх навчальних закладах мережі «спеціальних та інтегрованих класів» для дітей з особливостями психофізичного розвитку (Кремень, 2001, с. 14), тобто у сучасних термінах — сформулював ідею інклюзивної освіти, яка почала реалізовуватися з 2009 р.

За ініціативи В. Кременя було здійснено такі суттєво важливі практичні кроки з реформування системи шкільної освіти у річницю дитиноцетризму, як теоретико-методологічний перехід від суб'єкт-об'єктної моделі навчання і виховання дітей та молоді до суб'єкт-суб'єктної, що сприяло подальшій демократизації не лише роботи школи, а й переформуванню світогляду українців у цілому у сенсі піднесення значущості й шанування унікальності людини в соціумі. До практичних кроків утілення суб'єкт-суб'єктної моделі шкільної освіти відносимо:

- введення у 2000 – 2001 рр. наказом МОН України № 428/48 від 04.09.2000 12-бальної шкали оцінювання знань учнів загальноосвітніх шкіл з метою «гуманізації освіти, методологічної переорієнтації навчання з інформативної форми на розвиток особистості людини, впровадження особистісно орієнтованого підходу до навчання, об'єктивності оцінювання» (Інформ. зб., 2000, № 19, с. 28);

- вдалу спробу започаткування реформованого переходу загальноосвітньої школи на 12-річний термін навчання впродовж 2002 – 2007 рр. (Інформ. зб., 2000, № 21, с. 8.; Інформ. зб., 2002, № 2), що мав на меті сприяти узгодженню українського досвіду шкільної освіти з європейськими стандартами, але який з політичних й економічних причин не було завершено. До його реалізації повернулися лише з 2016 р.;

- розроблення і затвердження Державної програми «Вчитель» (2002), що в умовах продовження «неналежної державної підтримки системи освіти» мала на меті «підвищити роль вчителя у формуванні громадянського суспільства», подолати вплив негативних чинників, що спричинюють відплив висококваліфікованих педагогічних працівників зі сфери освіти внаслідок падіння престижу професії вчителя і наявної «невідповідності між суспільною роллю і соціальним статусом вчителя» (с. 5–7). Нагальність прийняття такої програми корелювала також зі здійсненням запланованих реформ шкільної галузі, адже забезпечення організації якісної 12-річної освіти потребувало «підвищення соціального статусу вчителя, приведення його заробітної плати у відповідність із суспільною вагою педагогічної праці» (Інформ. зб., 2002, № 2, с. 21).

- введення в діяльність загальноосвітньої школи Державних стандартів освіти (з 2001р. — початкової загальної освіти (Інформ. зб., 2001, № 7, с. 8); з 2004 р. — базової і повної загальної середньої освіти (Інформ. зб., 2004, № 1–2). Їх розроблення було ґрунтовним і тривалим, із долученням до творчої роботи учених, освітян-практиків, міжнародних експертів;

- обґрунтування доцільності переходу старшої школи на профільне навчання (Інформ. зб., 2003, № 15–16, с. 15), що спрямовувалося на посилення процесів диференціації й індивідуалізації навчання, а відтак — забезпечення кожній дитині особистісної траєкторії розвитку і самореалізації. Ця тактична тенденція безперечно була ще одним виявом поглиблення стратегії освітньої політики щодо реалізації особистісно орієнтованої парадигми освіти;

- запровадження в практику роботи української школи спочатку державної підсумкової атестації учнів як нової форми контролю і моніторингу їхніх освітніх досягнень, не залежної від закладу освіти (з 2001 р.) (Інформ. зб., 2000, № 21, с. 27), а з 2002 р. розпочалося (пілотне) впровадження зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО) випускників як чинника й індивідуалізованого підходу до них (Інформ. зб., 2002, № 4), і забезпечення «реалізації конституційних прав громадян на рівний доступ до освіти, здійснення контролю за дотриманням Державного стандарту загальної середньої освіти, аналізу стану освіти та прогнозування її розвитку» (Інформ. зб., 2004, № 19–20, с. 33). За результатами ЗНО проводиться державна підсумкова атестація випускників та конкурс-

ний відбір для навчання у вищих навчальних закладах, що забезпечує прозорість вступних випробувань. Загалом скасування складання перевірних іспитів як конкретний вияви боротьби з учнівськими стресами, примусового «другорічництва» безумовно були практичними виявами особистісно орієнтованої парадигми в шкільній освіті (Інформ. зб., 2000, № 19; 2001, № 7). Водночас запровадження ЗНО створювало підстави для визначення рівня функціонування освітньої системи в контексті міжнародних стандартів освіти, що, своєю чергою, давало підстави для формування державної політики в галузі освіти (Інформ. зб., 2004, № 19–20, с. 35), тобто мало прогностичний освітній потенціал.

- уведення в дію паралельно із Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, що мав на меті забезпечити «рівний доступ до якісної освіти» таким дітям, «наступність між дошкільною і початковою загальною освітою, особистісно орієнтоване навчання і виховання» (Інформ. зб., 2004, № 23–24, с. 5).

Конкретні шляхи реалізації Національної доктрини розвитку освіти в Україні в галузі шкільної освіти знайшли відображення у низці розроблених уперше концепцій, покликаних деталізувати комплекс питань (нормативне забезпечення, програми, підручники, методичні посібники, матеріально-технічне забезпечення тощо) і практичні шляхи їх розв'язання. До найбільш значущих концепцій, що справили вплив на українську освітню практику, відносимо:

- розроблену в умовах «відсутності національної стратегії інформатизації освіти» (Інформ. зб., 2000, № 23, с. 8) Концепцію інформатизації середніх загальноосвітніх закладів, комп'ютеризації сільських шкіл (I–II та I–III ступенів), де було визначено конкретні завдання з розширення використання у всіх ланках освітнього процесу, а не лише у навчанні інформатики, комп'ютера як засобу навчання; впровадження у шкільній навчально-виховний процес нових інформаційних технологій; розвиток комп'ютерно орієнтованого освітнього середовища школи на основі інформаційних систем, мереж, ресурсів і технологій, побудованих на базі застосування обчислювальної і телекомунікаційної техніки (Інформ. зб., 2000, № 23, с. 9–10). Метою інформатизації

загальноосвітніх навчальних закладів проголошувалася «підготовка підростаючого покоління до плідної життєдіяльності в інформаційному суспільстві» (Інформ. зб., 2001, № 13, с. 3.). Однак найнагальнішим у той час було завдання насамперед обладнати заклади освіти (головно — школи у сільській місцевості) засобами інформаційних технологій і створити в Україні «мережу комп'ютеризованих шкіл»;

- Концепцію громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності (Інформ. зб., 2000, № 22, с. 9), виконання положень якої спрямовувалося на «розвиток патріотизму, національної самосвідомості, культури міжетнічних відносин», «закладання основ демократичної ментальності, формування критичного мислення, толерантності до поглядів іншої людини, вміння керуватися у вияві соціальної активності демократичними принципами» (Інформ. зб., 2000, № 22, с. 9–10). Важливо, що в документі, розробленому спільно з ученими АПН України, було конкретизовано варіанти методів і форм здійснення громадянського виховання (Інформ. зб., 2000, № 22, с. 15–16);

- Концепцію художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах, покликану «формуванню особистісно-ціннісне ставлення до дійсності та мистецтва», яке є універсальним засобом «особистісного розвитку школярів на основі виявлення індивідуальних здібностей, різнобічних естетичних потреб та інтересів» (Інформ. зб., 2004, № 10, с. 4). В її основу заклали ідею спрямованості художньо-виховної практики на культуротворчість у процесі діалогової педагогічної взаємодії (Інформ. зб., 2004, № 10, с. 7; 31).

- Концепцію екологічної освіти в Україні (Інформ. зб., 2002, № 7).

Серед реальних кроків втілення в життя положень Доктрини у частині реалізації рівного доступу до освіти відмітимо початок виконання з 2003 р. соціально значущої програми «Шкільний автобус», покликаної покращити стан одержання освіти у сільській місцевості (Інформ. зб., 2003, № 11).

Наголосимо, що реформаторська за духом діяльність МОН України у 2000–2005 рр. водночас зберігала елементи раціональної наступності у розробленні певних попередніх тактичних ліній шкільної політики. Так у документах МОН набули конкретизації задекларовані у попередні роки такі починання у галузі середньої освіти, як: затвердження умов дер-

жавного фінансування реалізації положення про індивідуальне навчання в системі загальної середньої освіти (Інформ. зб., 2000, № 22, с. 22–28; № 23), яке мало забезпечувати створення оптимальних умов для здобуття громадянами загальної середньої освіти «відповідно до особистісних потреб, індивідуальних здібностей, стану здоров'я, талантів»; розвиток мовної політики, згідно з чим вивчення української мови як державної стало обов'язковим для всіх учнів країни, а до змісту загальноосвітньої школи ввели вивчення іноземної мови з другого класу (Інформ. зб., 2002, № 2, с. 7). Отже, поряд з оновленням і реформуванням шкільної освіти синергетично продовжували реалізовуватися стратегія на поглиблення національно орієнтованої освіти та локальна стратегія «виращування» в Україні талановитої молоді (освіта обдарованих дітей).

Водночас для дотримання наукової об'єктивності зазначимо, ставлення громадськості до процесів реформування шкільної освіти не завжди корелюється з оцінками міркуваннями фундаторів таких зрушень. Це стосується насамперед тактики у галузі зміни терміну шкільної освіти, тобто переходу на 12-річний термін навчання. Як показують соціологічні опитування 2018 р., ще й донині проти цього нововведення виступає понад 60 % респондентів, «у тому числі 67,8 % працівників освіти і 63,5 % осіб, у сім'ях яких є учні або / та студенти (Слюсаревський та ін., 2019, с. 143). Водночас таке нововведення як профілізація старшої школи користується «щодалі більшою популярністю в Україні» (Там само). Її схвалення зросло з 55,1 % у 2016 р. до 74,3 % у 2018 р., а серед працівників освіти її підтримують 83,1 % опитаних (Там само).

Висновки. Дослідження історії української освітньої політики у галузі загальної середньої освіти у перші 15 років незалежності переконує, що зміни її стратегічних цілей були наслідком зміни політичного курсу країни, що здобула суверенітет і вибрала напрям на розбудову національної державності, а тому й розвиток шкільної освіти, як і освітньої галузі у цілому, вмотивовано набув націєтворчого спрямування.

З кінця 1990-х років викристалізувалася стратегія України на євроінтеграцію, тому реформування шкільної галузі одночасно під-

порядковувалося провідним політичним стратегіям держави, і викликам світу, що зазнавав інтенсивних процесів глобалізації. Важливою засадою української державної освітньої політики стало визнання освіти тим важливим соціокультурним інститутом, який забезпечує економічний, соціальний, культурний розвиток суспільства, тому потребує постійної уваги. Однак фінансово-економічна політика України у перші 15 років незалежності не відповідала проголошеному статусу освітньої галузі.

І все ж у теоретико-методологічному і дидактичному вимірах визнання й обґрунтування того, що освіта є основою всебічного розвитку особистості, її успішної соціалізації, а також є рушієм економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства у контексті середньої загальної освіти набула виразної реалізації у програмних документах Української держави і МОН України, що хронологічно припадають на перші 15 років незалежності. Саме у цей час в освітній політиці було детерміновано стратегії на розвиток людини як найвищої цінності суспільства, що знайшли відображення у низці тактичних починань в галузі середньої освіти; на запровадження реформ у напрямі євроінтеграції (кроки з гармонізації законодавства в галузі освіти із законодавством Європейського Союзу, узгодження українського шкільного курикулуму з європейським, започаткування розроблення і введення в шкільну практику стандартів освіти, наростання впровадження ІКТ і розвиток комп'ютеризації шкільної освіти, розбудова профільної (старшої) школи як ще одного вияву поглиблення ключової стратегії освітньої політики — реалізації особистісно орієнтованої парадигми освіти.

Аналізуючи державну освітню політику в її історичній тягlostі, вважали важливим системно і повно відобразити стратегічні і тактичні кроки як певні оприлюднені ідеальні наміри влади і показати їх імплементацію, щоб на цій підставі обґрунтувати наявність / відсутність послідовності у реалізації державних стратегій, доцільність чи невваженість політичних кроків. Погоджуємося з тими дослідниками, які визнають, що наслідки і результати освітньої політики не завжди можна оцінити з близької у часі відстані, адже деякі з них виявляються поступово, відтерміновано.

Література

- Андрущенко В. П. Освітня політика в умовах входження України в Європейський простір. 2014. URL: <http://dspace.khntusg.com.ua/bitstream/123456789/942/1/3.pdf> (дата звернення: 15.02.2020).
- Гальперіна В., Савельєв В. Освітня політика. *Енциклопедія освіти* / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008.
- Грень Л. М. Державна політика в галузі управління сферою професійно-технічної освіти: характеристика змісту та обґрунтування напрямів. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія : Держ. управління. 2019. № 4. Т. 30 (69). С. 47–54.
- Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття). *Освіта*. 1993. № 44–46. С. 1–13.
- Державна програма «Вчитель». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/379-2002-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.02.2020).
- Дічек Н. П. Тенденції шкільної освітньої політики в Україні у перше десятиріччя незалежності. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2019 а. Вип. 2. С. 72–86.
- Дічек Н. П. Освітня політика в суверенній Україні й індивідуалізація шкільної освіти. *Процеси диференціації в шкільній освіті незалежної України (історико-аналітичний аспект)* / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т педагогіки НАПН України ; авт. кол. : Н. П. Дічек, Н. Б. Антонєць, Н. М. Гупан, А. А. Загородня, Т. І. Куліш, С. М. Шевченко ; за заг. ред. док. пед. наук, проф. Н. П. Дічек. Київ, 2019 б. С. 7–36.
- Інформаційний збірник Міністерства народної освіти УРСР. 1991. № 6.
- Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. 2002. № 2.
- Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. 2002. № 4.
- Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. 2002. № 7.
- Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. 2002. № 8–9.
- Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. 2003. № 11.
- Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. 2003. № 15–16.
- Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. 2004. № 1–2.
- Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. 2004. № 10.
- Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. 2004. № 19–20.
- Інформаційний збірник Міністерства освіти України. 1992. № 17–18.
- Інформаційний збірник Міністерства освіти України. 1993. № 14.
- Інформаційний збірник Міністерства освіти України. 1993. № 8.
- Інформаційний збірник Міністерства освіти України. 1994. № 8.
- Інформаційний збірник Міністерства освіти України. 1995. № 24.
- Інформаційний збірник Міністерства освіти України. 1995. № 4.
- Інформаційний збірник Міністерства освіти України. 1996. № 17–18.
- Інформаційний збірник Міністерства освіти України. 1997. № 24.
- Інформаційний збірник Міністерства освіти України. 2000. № 19.
- Інформаційний збірник Міністерства освіти України. 2000. № 21.
- Інформаційний збірник Міністерства освіти України. 2000. № 22.
- Інформаційний збірник Міністерства освіти України. 2000. № 23.
- Інформаційний збірник Міністерства освіти України. 2001. № 13.
- Інформаційний збірник Міністерства освіти України. 2001. № 7.
- Інформаційний збірник Міністерства освіти України. 2004. № 23–24.
- Кремень В. Г. Про стан освіти в Україні та Національну доктрину її розвитку. II Всеукраїнський з'їзд працівників освіти. Київ, ЗАТ «Нічлава». 2001. 232 с.
- Луговий В. Державна освітня політика. *Енциклопедія освіти* / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008.
- Мова і мовознавство в духовному житті суспільства : Монографія. Київ : Вид дім Д. Бурого. 2007. 352 с. URL: <http://www.inmo.org.ua/assets/files/Mova%20i%20movoznavstvo%20v%20duhovnomu%20jhytti%20susilstva.pdf> (дата звернення 15.02.2020).
- Національна доктрина розвитку освіти «Україна в XXI столітті». *Освіта*. 2002. Січень. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text> (дата звернення 15.02.2020).

- Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України ; [редкол. : В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)] ; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ, 2016. 224 с.
- Про загальну середню освіту : Закон Верховної Ради України від 13.05.1999 № 651-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14#Text> (Закон втратив чинність на підставі Закону № 463-IX від 16.01.2020) (дата звернення: 15.02.2020).
- Про Концепцію загальної середньої освіти (12-річна школа) : Постанова Колегії МОН України, Президії АПН України від 22.11.01 р. № 12/5-2. URL: http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/2712/ (дата звернення: 15.02.2020).
- Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми підвищення якості шкільної природничо-математичної освіти на період до 2015 р. : Розпорядження КМ України від 27.02.2010 р. № 1720-р (втратило чинність на підставі Постанови КМ № 71 (71-2014-п) від 05.03.2014). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1720-2010-%D1%80#Text> (дата звернення: 15.02.2020).
- Сисоєва С. О. Освітні реформи: освітологічний контекст. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2013. № 3. С. 44–54. URL: file:///C:/Users/111/Downloads/Tipuss_2013_3_7.pdf (дата звернення: 15.02.2020).
- Соціальна ситуація в Україні: особливості відображення трансформаційних процесів у громадській думці (2014–2018) : довідник / М. М. Слюсаревський та ін. Київ, Талком, 2019. 271 с.
- Шульга Н. Д. Стратегія розвитку освіти як інструмент державної освітньої політики в Україні. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2015. № 4 (27). URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2015/2015_04\(27\)/12.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2015/2015_04(27)/12.pdf) (дата звернення: 15.02.2020).
- Шульга Н. Д. Характеристика базових понять феномена «державна освітня політика». *Теорія та практика державного управління*. 2015. № 2 (49). С. 1–7. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2015-2/doc/2/04.pdf> (дата звернення: 15.02.2020).
- Burch P. Educational Policy and Practice From Perspective of Institutional Theory: Crafting a Wider Lens. *Educational Researcher*. 2007. № 2 / 36. pp. 84–95. URL: <https://www.jstor.org/stable/pdf/4621078.pdf> (request date: 08.08.2020). <https://doi.org/10.3102/0013189X07299792>.
- Burnett N. International Education Policies, Issues, and Challenges. In: *Education, Learning, Training: Critical Issues for Development, International Development Policy series*. Graduate Institute Publications, Brill-Nijhoff, 2014. No 5. pp. 27–36. URL: <https://journals.openedition.org/poldev/1770>
- Education Policy and Planning, UNESCO. 2019. URL: <https://en.unesco.org/themes/education-policy-planning> (дата звернення: 01.02.2020).
- Jie Ng. D. Towards a Framework of Education Policy Analysis. 2016. URL: [https://www.headfoundation.org/papers/2016_-_5\)_Towards_a_Framework_of_Education_Policy_Analysis_.pdf](https://www.headfoundation.org/papers/2016_-_5)_Towards_a_Framework_of_Education_Policy_Analysis_.pdf) (дата звернення: 08.02.2020).
- Nordin A., Wahlström N. Exploring European Education Policy through the Lens of Dewey's Democracy and Education. *European Journal of Pragmatism and American Philosophy*. 2016. No VIII-1. URL: <https://journals.openedition.org/ejrap/439#tocto1n8> (дата звернення: 08.02.2020).
- Viennet R., Pont B. Education Policy Implementation: a Literature Review and Proposed Framework. *OECD Education Working Paper*. 2017. No. 162 URL: [http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=EDU/WKP\(2017\)11&docLanguage=En](http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=EDU/WKP(2017)11&docLanguage=En) (дата звернення: 08.02.2020).

References

- Andrushhenko, V. P. (2014). *Osvitnja polityka v umovakh vkhodzhennja Ukrajinu v Jevropejskijj prostir [Educational policy in the conditions of Ukraine's entry into the European space]*. Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture (Open Archive KhNTUA) <http://dspace.khntusg.com.ua/bitstream/123456789/942/1/3.pdf> (ukr).
- Burch, P. (2007). Educational Policy and Practice From Perspective of Institutional Theory: Crafting a Wider Lens. *Educational Researcher*. 2 (36), 84–95. JSTOR. <https://www.jstor.org/stable/pdf/4621078.pdf>. <https://doi.org/10.3102/0013189X07299792> (eng).
- Burnett, N. (2014). International Education Policies, Issues, and Challenges. In: *Education, Learning, Training: Critical Issues for Development, International Development Policy series*, 5, Graduate Institute

- Publications, Brill-Nijhoff (pp. 27–36). OpenEdition Journals. <https://journals.openedition.org/poldev/1770> (eng).
- Derzhavna nacionaljna proghrama «Osvita»: Ukrajina XX stolittja [State National Program «Education»: Ukraine of the XXI century] (1993). *Osvita*, 44–46, 1–13 (ukr).
- Derzhavna proghrama «Vchytelj» [State program «Teacher»]*. Official web-portal of the Parliament of Ukraine, Legislation of Ukraine. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/379-2002-%D0%BF#Text> (ukr).
- Dichek, N. P. (2019 a). Tendenciji shkilnoji osvitynoji polityky v Ukraini u pershe desjatyrichchja nezalezhnosti [Trends in school education policy in Ukraine in the first decade of independence]. *Pedagoghika i psykholohija Visnyk NAPN Ukrainy*, 2, 72–86 (ukr).
- Dichek, N. P. (2019 b). Osvitnja polityka v suverenij Ukraini j indyvidualizacija shkilnoji osvity [Educational policy in sovereign Ukraine and individualization of school education]. In N. P. Dichek (Ed.). *Procesy dyferenciaciji v shkilnij osviti nezalezhnosti Ukrainy (istoryko-analitychnyj aspekt) [Processes of differentiation in school education of independent Ukraine (historical-analytical aspect)]* (pp. 7–36) (ukr).
- Education Policy and Planning, UNESCO (2019)*. UNESCO. <https://en.unesco.org/themes/education-policy-planning> (eng).
- Ghaljperina, V. & Saveljjev, V. (2008). Osvitnja polityka [Educational policy]. In V. Gh. Kremenj (Ed.). *Encyklopedija osvity [Encyclopedia of Education]* (ukr).
- Ghrenj, L. M. (2019) Derzhavna polityka v ghaluzi upravlinnja sferoju profesijno-tekhnichnoji osvity: kharakterystyka zmistu ta obghruntuvannja naprjamiv [State policy in the field of management of vocational education: characteristics of the content and justification of areas]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadsjkogho. Serija: Derzh. upravlinnja*, 4, T. 30 (69), 47–54 (ukr).
- Informacijnyj zbirnyk *Ministerstva narodnoji osvity URSR [Information collection of the Ministry of Education of the USSR]* (1991). № 6 (ukr).
- Informacijnyj zbirnyk *Ministerstva osvity Ukrainy [Information collection of the Ministry of Education of Ukraine]* (1992). № 17–18 (ukr).
- Informacijnyj zbirnyk *Ministerstva osvity Ukrainy [Information collection of the Ministry of Education of Ukraine]* (1993). № 8 (ukr).
- Informacijnyj zbirnyk *Ministerstva osvity Ukrainy [Information collection of the Ministry of Education of Ukraine]* (1993). № 14 (ukr).
- Informacijnyj zbirnyk *Ministerstva osvity Ukrainy [Information collection of the Ministry of Education of Ukraine]* (1994). № 8 (ukr).
- Informacijnyj zbirnyk *Ministerstva osvity Ukrainy [Information collection of the Ministry of Education of Ukraine]* (1995). № 4 (ukr).
- Informacijnyj zbirnyk *Ministerstva osvity Ukrainy [Information collection of the Ministry of Education of Ukraine]* (1995). № 24 (ukr).
- Informacijnyj zbirnyk *Ministerstva osvity Ukrainy [Information collection of the Ministry of Education of Ukraine]* (1996). № 17–18 (ukr).
- Informacijnyj zbirnyk *Ministerstva osvity Ukrainy [Information collection of the Ministry of Education of Ukraine]* (1997). № 24 (ukr).
- Informacijnyj zbirnyk *Ministerstva osvity Ukrainy [Information collection of the Ministry of Education of Ukraine]* (2000). № 19 (ukr).
- Informacijnyj zbirnyk *Ministerstva osvity Ukrainy [Information collection of the Ministry of Education of Ukraine]* (2000). № 21 (ukr).
- Informacijnyj zbirnyk *Ministerstva osvity Ukrainy [Information collection of the Ministry of Education of Ukraine]* (2000). № 22 (ukr).
- Informacijnyj zbirnyk *Ministerstva osvity Ukrainy [Information collection of the Ministry of Education of Ukraine]* (2000). № 23 (ukr).
- Informacijnyj zbirnyk *Ministerstva osvity Ukrainy [Information collection of the Ministry of Education of Ukraine]* (2001). № 7 (ukr).
- Informacijnyj zbirnyk *Ministerstva osvity Ukrainy [Information collection of the Ministry of Education of Ukraine]* (2001). № 13 (ukr).
- Informacijnyj zbirnyk *Ministerstva osvity Ukrainy [Information collection of the Ministry of Education of Ukraine]* (2002). № 2 (ukr).

- Informacijnyj zbirnyk *Ministerstva osvity Ukrainy [Information collection of the Ministry of Education of Ukraine]* (2002). № 4 (ukr).
- Informacijnyj zbirnyk *Ministerstva osvity Ukrainy [Information collection of the Ministry of Education of Ukraine]* (2002). № 7 (ukr).
- Informacijnyj zbirnyk *Ministerstva osvity Ukrainy [Information collection of the Ministry of Education of Ukraine]* (2002). № 8–9 (ukr).
- Informacijnyj zbirnyk *Ministerstva osvity Ukrainy [Information collection of the Ministry of Education of Ukraine]* (2003). № 11 (ukr).
- Informacijnyj zbirnyk *Ministerstva osvity Ukrainy [Information collection of the Ministry of Education of Ukraine]* (2003). № 15–16 (ukr).
- Informacijnyj zbirnyk *Ministerstva osvity Ukrainy [Information collection of the Ministry of Education of Ukraine]* (2004). № 1–2 (ukr).
- Informacijnyj zbirnyk *Ministerstva osvity Ukrainy [Information collection of the Ministry of Education of Ukraine]* (2004). № 10 (ukr).
- Informacijnyj zbirnyk *Ministerstva osvity Ukrainy [Information collection of the Ministry of Education of Ukraine]* (2004). № 19–20 (ukr).
- Informacijnyj zbirnyk *Ministerstva osvity Ukrainy [Information collection of the Ministry of Education of Ukraine]* (2002). № 23–24 (ukr).
- Jie, Ng. D. (2016). *Towards a Framework of Education Policy Analysis*. The HEAD Foundation. [https://www.headfoundation.org/papers/2016_-_5\)_Towards_a_Framework_of_Education_Policy_Analysis_.pdf](https://www.headfoundation.org/papers/2016_-_5)_Towards_a_Framework_of_Education_Policy_Analysis_.pdf) (eng).
- Kremenj, V. Gh. (2001). Pro stan osvity v Ukraini ta Nacionaljnu doktrynu jiji rozvytku. [On the state of education in Ukraine and the National Doctrine of its development]. *II Vseukrajinsjkyj zjizd pracivnykiv osvity [II All-Ukrainian Congress of Educators]*. ZAT «Nichlava» (ukr).
- Kremenj, V. Gh. (2016). *Nacionaljna dopovidj pro stan i perspektyvy rozvytku osvity v Ukraini [National report on the state and prospects of education development in Ukraine]* (ukr).
- Lughovyj, V. (2008). Derzhavna osvitnja polityka [State educational policy]. In V. Gh. Kremenj (Ed.). *Encyklopedija osvity [Encyclopedia of Education]*. Jurinkom Inter (ukr).
- Mova i movoznavstvo v dukhovnomu zhytti suspiljstva [Language and linguistics in the spiritual life of society]* (2007). Vyd dim D. Buragho. Instytut movoznavstva im. O. O. Potebni Natsional'noyi akademiyi nauk Ukrainy. <http://www.inmo.org.ua/assets/files/Mova%20i%20movoznavstvo%20v%20duhovnomu%20zhytti%20suspilstva.pdf> (ukr).
- Nacionaljna doktryna rozvytku osvity «Ukraina v XXI stolitti» [National Doctrine of Education Development «Ukraine in the XXI Century»] (2002). *Osvita*. Official web-portal of the Parliament of Ukraine, Legislation of Ukraine. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text> (ukr).
- Nordin, A. & Wahlström, N. (2016). *Exploring European Education Policy through the Lens of Dewey's Democracy and Education. European Journal of Pragmatism and American Philosophy*. VIII-1. Open Edition Journals. <https://journals.openedition.org/ejpap/439#tocto1n8> (eng).
- Pro Konceptiju zaghaljnoji serednjoji osvity (12-richna shkola) [About the Concept of General Secondary Education (12-year school)] (2001). *Postanova Koleghiji MON Ukrainy, Prezydiji APN Ukrainy vid 22.11.01 № 12/5-2*. Education.ua. http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/2712/ (ukr).
- Pro skhvalennja Konceptiji Derzhavnoji ciljovoji socialjnoji prohramy pidvyshhennja jakosti shkiljnoji pryrodnycho-matematychnoji osvity na period do 2015 r. [«On approval of the Concept of the State target social program to improve the quality of school science and mathematics education for the period up to 2015»] (2014). *Rozporjadzhennja KM Ukrainy vid 27.02.2010 r. № 1720-r*. Official web-portal of the Parliament of Ukraine, Legislation of Ukraine. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1720-2010-%D1%80#Text> (ukr).
- Pro zaghaljnu serednju osvitu [On General Secondary Education] (1999). *Zakon Ukrainy vid 13.05.1999 № 651-XIV*. Official web-portal of the Parliament of Ukraine, Legislation of Ukraine. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14#Text> (ukr).
- Shuljgha, N. D. (2015). Kharakterystyka bazovykh ponjatj fenomena «derzhavna osvitnja polityka» [Characteristics of the basic concepts of the phenomenon of «state educational policy»]. *Teorija ta praktyka derzhavnogho upravlinnja*, 2 (49), 1–7. Kharkiv Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine. <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2015-2/doc/2/04.pdf> (ukr).

- Shuljgha, N. D. (2015). Strateghija rozvytku osvity jak instrument derzhavnoji osvitnoji polityky v Ukraini [Education development strategy as an instrument of state educational policy in Ukraine]. *Derzhavne upravlinnja ta misceve samovrjaduvannja*, 4 (27). Dnipropetrovsk Regional Institute for Public Administration National Academy for Public Administration under the President of Ukraine. [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2015/2015_04\(27\)/12.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2015/2015_04(27)/12.pdf) (ukr).
- Sljusarevsjkyj, M. M., Ghumenjuk, O. I., Dvornyk, M. S. & Chernysh, L. P. (2019). *Socialjna sytuacija v Ukraini: osoblyvosti vidobrazhennja transformacijnykh procesiv u ghromadsjkij dumci (2014–2018)* [The social situation in Ukraine: features of the reflection of transformational processes in public opinion (2014–2018)]. Talkom (ukr).
- Sysojeva, S. O. (2013). Osvitni reformy: osvitologhichnyj kontekst [Educational reforms: osvitologhichnyj context]. *Teorija i praktyka upravlinnja socialjnomy systemamy*, 3, 44 – 54. Theory and practice of management of social systems. file:///C:/Users/111/Downloads/Tipuss_2013_3_7.pdf (ukr).
- Viennet, R. & Pont, B. (2017). Education Policy Implementation: a Literature Review and Proposed Framework. *OECD Education Working Paper*, 162. OECD. [http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=EDU/WKP\(2017\)11&docLanguage=En](http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=EDU/WKP(2017)11&docLanguage=En) (eng).

STRATEGIA I TAKTYKA POLITYKI PAŃSTWA NIEZALEŻNEJ UKRAINY W ZAKRESIE OGÓLNOKSZTAŁCĄCEGO SZKOLNICTWA ŚREDNIEGO

Diczek Natalija, Doktor Nauk Pedagogicznych, Profesor, Członek korespondent NANP Ukrainy,
Kierownik Katedry Historii i Filozofii Edukacji Instytutu Pedagogiki,
Narodowa Akademia Nauk Pedagogicznych Ukrainy,
ul. Strzelców Siczowych, 52-D, 04053 Kijów, Ukraina, n.p.dichek@gmail.com

Artykuł zawiera autorską wersję analizy historyczno-genetycznej polityki państwa niepodległej Ukrainy w zakresie ogólnokształcącego szkolnictwa średniego. Głównym narzędziem-metodą była analiza historiograficzna wybranych źródeł dokumentalnych, archiwalnych, naukowych, socjologicznych, odzwierciedlona w ujęciu historyczno-genetycznym w połączeniu z takimi metodami, jak analiza systemowa, pozwala na badanie całości polityki edukacyjnej, podejście porównawcze który jest podstawą interpretacji zmiany w polityce edukacyjnej.

Okres pierwszych 15 lat niepodległości odzwierciedla wdrażanie polityki edukacyjnej państwa w celu reformy szkolnictwa Ukrainy poprzez działania Ministerstwa Edukacji i Nauki Ukrainy. Cele badań — na podstawie analizy dyskursu szeregu źródeł dokumentalnych i naukowych, uzasadniać wiodące strategie i kroki taktyczne, programy ich wdrażania w praktyce szkół średnich. Uzasadnione jest sformułowanie przez autora pojęcia «tendencja w polityce edukacyjnej państwa» i jego różnicę w stosunku do pojęcia «kierunek polityki edukacyjnej»; określono «pojęcie polityki edukacyjnej państwa».

Udowodniono, że zmiany celów strategicznych w edukacji są konsekwencją zmian kursu politycznego kraju. Dlatego pierwsza kluczowa strategia w edukacji Ukrainy z uzyskaniem suwerenności jest ukierunkowana na rozwój państwowości narodowej, a rozwój szkolnictwa, a także edukacji w ogóle, został zmotywowany do obrania kierunku narodotwórczego. Strategia i zadania taktyczne dla jej realizacji zostały ogłoszone w pierwszym ważnym dokumencie, jakim był Państwowy Program Narodowy «Edukacja: Ukraina XXI wieku» (1993). Zdecydowana większość zawartych w nim pomysłów na rozwój szkoły narodowej nie straciła na aktualności do dziś. Choć trudności finansowe i gospodarcze okresu transformacji Ukrainy w latach 90-ch nie pozwoliły na wprowadzenie planowanych zmian, co według badań zagranicznych naukowców jest powszechne w globalnym wymiarze reform edukacyjnych (P. Burch (2007), N. Jei (2016), F. Nordin (2017), dokumenty Komisji Europejskiej (2012), ale krajowy wektor rozwoju edukacji został zatwierdzony w kraju.

Ujawniono kształtowanie się na przełomie XIX i XX wieku i przyjęcie następującej strategii rozwoju edukacji ukraińskiej, w szczególności szkolnej — taki jest eurointegracyjny polityczny kierunek rozwoju kraju, a tym samym jego sektora edukacji. Strategia ta została sformułowana w kolejnym ważnym dokumencie — Narodowej Doktrynie Rozwoju Edukacji «Ukraina w XXI wieku» (2001). Przewidywane kierunki realizacji reform w kierunku integracji europejskiej były połączone z humanistyczną linią strategiczną dotyczącą rozwoju człowieka jako najwyższej wartości społeczeństwa oraz nauki i edukacji jako motorem postępu społecznego kraju.

Słowa kluczowe: edukacja szkolna; polityka edukacyjna integracji europejskiej; polityka edukacyjna państwa; szkoła narodowa; Ukraina.

**STRATEGY AND TACTICS ADOPTED BY THE INDEPENDENT UKRAINE'S
GOVERNMENTAL POLICY IN GENERAL SECONDARY EDUCATION**

Dichek Nataliia, Doctor of Sciences in Education, Professor, Corresponding Member of NAES of Ukraine,
Head of the History and Philosophy of Education department, Institute of Pedagogy,
National Academy of Educational Sciences of Ukraine,
52-D Sichovykh Striltsiv Str., 04053 Kiev, Ukraine, n.p.dichek@gmail.com

This paper will substantiate the author's version of the historical and genetic analysis of the governmental policy that independent Ukraine has applied in the field of general secondary education. The main methodology tool, employed by the author, was the historiographical analysis of selected documentary, archival, scientific, and sociological sources, traced on the basis of historical-genetic approach in combination with such methods as systemic analysis, which enabled the authors to provide a holistic study of the educational policy, and comparative approach, which is the basis for interpreting changes in educational policy.

The article critically reviews the development of the state educational policy on reforming school education through the activities of the Ministry of Education and Science of Ukraine within the timeframe of the initial fifteen years of Ukraine's independence. The objectives of the study are to substantiate the most prominent strategies and tactical steps, as well as programmers for their implementation in high school practice based on a discursive analysis of an array of documentary and scientific sources. The author proposes and substantiates the notion of «a tendency in the State's educational policy», explains the demarcation between the offered term and the concepts of «a direction of educational policy»; at the same time, the concept of «educational policy of the state» is specified.

The author proves that changes in strategic goals in education are a consequence of changes in the political course of the country. Therefore, on gaining sovereignty, the first key strategy of Ukrainian education was aimed at building national statehood; consequently, the development of school education, as well as the educational sector in general, was directed towards nation-building priority.

Finally, the study discusses the process of building and adopting the following strategy for the development of Ukrainian education, including school education, at the turn of the century, that is, the European integration policy direction of the country's development on the whole and its education sector in particular.

Keywords: *European integration educational policy; governmental educational policy; national school; school education; Ukraine.*

Стаття надійшла до редакції 17.02.2020

Прийнято до друку 24.09.2020